

TELEPES FALVAK – A CSEHSZLOVÁK KOLONIÁK ELŐDEI KÁRPÁTALJÁN

Kárpátalja Csehszlovákiához való csatolása

Vidékünk a Saint-Germain-en-Laye-ben 1919. szeptember 10-én aláírt kisebbségi szerződés alapján Csehszlovákia része lett. A nemzetközi jog értelmében 1920. június 4-én a trianoni békediktátum szentesítette az elcsatolás tényét.

Kárpátalja területét már 1919 szeptemberében kijelölték: a Csap–Ungvár közötti vasútvonal és onnan az Ung folyó képezte a nyugati határt. A terület ekkor kapta a Kárpátaljai Oroszország, cseh nyelven Podkarpatská Rus, illetve a Rusinsko (Ruténföld) nevet. (Botlik, 2000, 150–151. old.)

Az 1920. február 29-i ún. autonómia-törvény alapján Kárpátalját Csehszlovákia 22. nagymegyéjévé (velko župa) szervezték. A nagymegyéet Ungvár, Munkács és Nagyszőlős székhellyel három megyére osztották. Az egész területet 18 okrszere (körzet, járás) tagolták. 1927-ben Kárpátalja közigazgatását átalakították. A vármegyei és járási közigazgatási egységek területét módosítva 12 körzetet hoztak létre, a vármegyei önkormányzatokat megszüntették. (Botlik, 2000, 150. old.)

A csehszlovák állam Kárpátalján elsősorban a Tiszahát sík vidékén több mint 2000 négyzetkilométeres, gyakorlatilag színmagyar területhez jutott az Ungvár–Munkács–Nagyszőlős vonal, a román–csehszlovák, illetve a magyar–csehszlovák országhatár és az Ungvár–Csap vasútvonal között. Az új impérium fő célja az összefüggő magyar vidék etnikai fellazítása, szétterése volt. E feladat végrehajtása legalkalmasabb eszközének a fölbirtokreformot tekintette. Ez a kárpátaljai magyarság esetében azt jelentette, hogy az állam szociális szempontok hangsúlyozásával kisajátította a magyar nagybirtokokat, amelyeket feldarabolva az uralkodó nemzet tagjainak juttatott. A kisebbségi magyarság szegényebb tagjai nem részesültek a juttatásokból. A földbirtokokkal kapcsolatos első politikai rendezés az 1918. november 9-i törvény volt, amely zár alá helyezte a nagybirtokokat. A törvény értelmében megtiltották az ilyen tulajdonok hatósági hozzájárulás nélküli eladását, megterhelését vagy elzálogosítását. A nagybirtokok lefoglalása az 1919. áprilisi 16-i törvény alapján történt, amely a 150 hektárnál nagyobb mezőgazdasági területeket érintette, illetve a 250 hektárnál nagyobb összterületeket.

A földbirtokreform célja a magyarlakta területeken valójában nem a birtokmegosztásnak gazdasági és szociális szempontból való megváltoztatása volt, hanem a magyar kezekben lévő földek csehszlovák kezekre való juttatása, s ezzel a magyarlakta területek elnemzetietlenítése. (Botlik, 2000, 179–180. old.)

A cseh kolonizáció sajátosságai

A birtokreform keresztülvitelével szorosan összefüggött a kolonizáció, elsősorban a magyarlakta vidékeken.

A magyarok birtokában lévő földek csehszlovák kézbe való átjászásának háromféle módja volt: csehszlovák kisbirtokosokkal történő betelepítés, maradékbirtokok létrehozása, illetve a birtokok földhivatali engedéllyel történő eladása – csehszlovák vásárlóknak. (Botlik, 2000, 180. old.)

A magyarlakta területek felbomlásztására telepes, ún. legionárius birtokokat létesítettek. A monarchia cseh nemzetiségű, dezertált katonáiból alakult csehszlovák hadsereg volt katonáinak földet adtak jutalmul. Az ilyen birtokok száma Kárpátalján 222, Szlovákiában 2054 volt. (<http://www.foruminst.sk/pub/szemle/2003-2/szemle-2003-2popely.pdf>)

A földreform végrehajtására 440 000 kat. hold földet jelöltek ki, közte a Schönborn-uradalom 223 000, a Teleki-latifundium 40 000 és az Odeschalchy-birtok 5000 kat. holdját. A kijelölt földterületből 1923 elejére 111 000 holdat már felosztottak. (Botlik, 2000, 180. old.) A telepes családok nemzetiösszetétele rávilágít a földreform céljára: a magyarlakta területek szláv kolonizálására. A magyar etnikai területen létrehozott szláv kolóniáknak jutott az a szerep, hogy az addig meglehetősen homogén magyar településszerkezetet feldarabolják. (<http://www.foruminst.sk/pub/szemle/2003-2/szemle-2003-2popely.pdf>)

A felvidéki és kárpátaljai színmagyar területekre már az impériumváltozást követően megkezdtek a szlovákok, csehek és morvák betelepítését, megfosztva a magyar mezőgazdasági cselédeket és napszámosokat kenyérkereseti lehetőségüktől. (Botlik, 2000, 180. old.)

A magyar területre telepített kolonisták nemzeti öntudatának megőrzése érdekében az új hatalom különösen fontosnak tartotta a templomok és a kisdédvök megépítését, mivel templom hiányában a telepesek a környező magyar falvak templomaiba jártak volna, ami hozzájárult volna elmagyarosodásukhoz. A kisdédvök létrehozásának azért lett nagy szerepe, mivel ezekbe a magyar családok is beíráthatták gyermekeiket, s így egy generáció alatt bármilyen erőszak nélkül elő lehetett segíteni az asszimilálódást.

A kolónia helyének kiválasztásánál többek közt arra is ügyelni kellett, hogy a telepes község megfelelő nagyságú határral, kiváló termőtalajjal, bőséges és jó ivóvízkészlettel rendelkezzen, s ezáltal minél több életképes gazdaságot tudjon eltartani, közúton és vasúton egyaránt könnyen meg lehessen közelíteni, s ne okozzon gondot a piacok elérhetősége sem.

Az egyedülálló telepes falvak életképtelensége folytán azok lakossága azonban hamarosan beolvadt volna a környező magyarságba, tehát állami, nemzeti és nemzetgazdasági szempontból elengedhetetlen követelmény volt, hogy a kolóniák ne öltetszerűen, hanem lehetőleg 5-6 fős csoportokban és egy időben jöjjenek létre, miáltal a betelepített elem a kolonizált területen ha nem is többséget, de számottevő kisebbséget alkotott. Ügyeltek arra is, hogy a kolóniák gazdaságilag önállóak legyenek, vagyis semmilyen módon ne függjenek a magyar falvaktól. Végül arra is odafigyeltek a telepesek kiválasztásánál, hogy azonos régióból származzanak, azonos vallásúak legyenek, azonos szokásokkal és kultúrával rendelkezzenek.

A telepeseknek az állam különféle segítséget nyújtott: adókedvezmény, építési hitel, szubvenció gépek, tenyészállatok, vetőmag és gyümölcsfák vásárlására, ingyenes földterület utak építésére. (<http://www.foruminst.sk/pub/szemle/2003-2/szemle-2003-2popely.pdf>)

A földreform keretében a csehszlovák hatóságok az 1920-as évek elején megindított akcióval a két világháború között 11 kolonista telepet létesítettek a Tiszaháton. A földet ingyen, illetve igen olcsó áron bocsátották a cseh telepesek rendelkezésére, ezen kívül tenyészállatokat és pénzbeli segílyt is kaptak. (Botlik, 2000, 181. old.)

Az 1927-ig létrehozott kolóniák (a hivatalos cseh forrás ruszin nyelvű szövegében: „kolonija”), azaz „gyarmatbirtokok” egyike a Csap melletti *Sztrázson*, valójában Tiszasalomnál (korabeli neve *Sztrázskolónia*) jött létre, ahol 23 telepes családnak 787 kat. hold földet adtak.

Bátyú közelében, a korábbi Lónyay-uradalom területén *Szvododa* (Szabadság) néven létesített három kolónián 66 telepesnek 2814 kat. hold földet juttattak. Az új települést a színmagyar Bátýútól 4 kilométerre Badótanya, Bagolyszállás, Csarondahát, Hosszúgorond, Kisbakos, Magyarház, Nagybakos, Rókafarok, Újbátyú és Újtanya külterületi lakott helyeiből alakították ki. A csehek telepszerűen új házakat építettek, a földek nagy részét alagsővezték és korszerű mezőgazdálkodást, állattenyésztést honosítottak meg. Szvododán cseh tannyelvű iskolát létesítettek három osztállyal, Badón kétosztályos elemít. (Botlik, 2000, 181. old.) Bátýuban a telepesek kérésére cseh tannyelvű kétosztályos polgári iskolát nyitottak, ahová a jobb érvényesülés reményében magyar szűlők is járták gyermekeiket. A faluban ezen kívül ötosztályos cseh nyelvű állami iskolát is létesítettek 1926-ban. „A földreform keretén belül 4500 holdat 63 cseh telepes családnak juttattak, hogy éket verni segítsen a magyarság zárt soraiban azon a környéken. Építettek nekik kényelmes lakásokat, ellátták őket vetőmaggal, pénzzel, állatállománnyal, s most készen kapják meg iskolájukat is, hogy gyermekeik ebben se lássanak szűkséget.” (Egry, 1926. 09. 26.)

A másik két kolónia *Kisbakos* illetve *Bagolyszállás* volt.

A negyedik legionárius telepet Bátýú és Bótrágy között alapították *Újbótrágy* néven, 32 telepessel 900 kat. holdon. Erről a korabeli sajtó a következőképpen tudósított: „A bótrágyi uradalom közel 5000 kat. holdnyi földjét a földbirtok hivatal lefoglalta. Az agrárpárt emberei, főként Visnyovszki titkár úr folyton biztatta a község és a szomszédos községek (Hetyen–Csonkapapi–Som) magyar lakosságát, hogy az övék lesz a föld, hogy a cseh agrárpárt nekik adja földet, csak támogassák a cseh agrár köztársasági földműves pártot. És mi történt? A földhivatal egyelőre a birtokot kiadta bérbe Pohobracczky Klempa és Vikliczky nevű cseh légionistáknak, azután pedig terv szerint a cseh telepesek között lesz felosztva az egész birtok. Magyar ember nem kapott és nem fog kapni egy hantot se, kik pedig több száz éve túrják, művelik a földet.” (Egry, 1926. 09. 19.)

Itt az új birtokosok, valamint a Bótrágyon élő cseh alkalmazottak gyermekei számára egy-egy cseh tannyelvű elemi-, illetve népiskolát nyitottak.

A Munkács és Beregszász közötti főút mentén, a Szernye-mocsár nyugati oldalán két kolóniát hoztak létre. *Gáton* 13 telepesnek 184 kat. földet adtak, az állami népiskolában magyar és ruszin kétnyelvű párhuzamos osztályokat indítottak. A szomszédos Kerepecpusztát, amely Dercenhez tartozott, 1925-ben alakították át telepes faluvá *Pusztakerepec* néven. A földosztás hírére a derceniek is reménykedni kezdtek. Azt remélték, hogy megfelelően részesülni fognak a földből, amit ők műveltek. A cseh agrárpárt ruszinszkói vezetői mindent megígértek nekik, Visnyovszky főtitkár még Dercenben is járt, s szavát adta, hogy kapnak földet, ha a cseh agrárpártot fogják támogatni. A derceniek ebbe is beleyeztek. A földosztás viszont nem váltotta valóra a szegény kálvinista magyar derceniek reményeit: „A Schönborn tulajdont képezett pusztakerepeci objektum használható része 1300 kat. holdat tesz ki. Ez most felosztásra került. Az 1330 holdból 268 hold maradékbirtok gyanánt egy szerencsés ember, Klimes nevű cseh úr tulajdona lett. 250 holdat 18 kolonista, kb. 60 holdat Klucsárka község, 30 holdat a gáti kolonisták, 24 holdat Ackermann Aladár kocsmáros, 163 holdat a derceni lakók kaptak, a többi a pusztakerepecieknek jutott. E felosztás szerint Pusztakerepecen minden családra 8-9 katasztrális hold, Dercenben minden családra nem egészen ½ katasztrális hold jutott.” (R. Vozáry, 1926. 11. 07.)

Az igazságtalan földreform miatt 180 derceni családra várt nyomor és éhség. A kétségbeesett falusiak még arra is gondoltak, hogy mind a 180 család gyalog megindul Ungvárra vagy Prágába igazságot keresve, deputációra viszont nem telt, így Bíró Pétert, a volt bírót küldték Prágába Masaryk köztársasági elnökhöz. A küldött megérkezett Prágába, de a derceniek kérvényét nem tudta átadni, mivel az elnök nem tartózkodott a városban. Egyebet nem tudván tenni, a földművelésügyi minisztériumba adta be a kérvényt, de mire hazaért, a derceni határban már ott voltak a telepesek. Fogadtatásukról a Ruszinszkói Magyar Gazda című lapban R. Vozáry Aladár, a lap felelős szerkesztője tudósított: „A 250 holdat kapott telepesek a Verchovina több községéből valók. Október 20-án Hnatkovics Petro telepes boldogan érkezett meg két társával Dercenbe, hogy a kapott földön megkezdjék az őszi munkát. Mivel semmi házuk, fedelük még nem volt, a kapott földön éjszakáztak a szabad ég alatt. Éjfél tájban, mint hírlík, kapával és doronggal egy nagyobb csoport férfi tört rájuk. A megijedt telepeseket agyba-főbe verték és a megtámadottak kétségbeesve menekültek el az éjszakában. A telepesek közül a legsúlyosabb sérülést Hnatkovics Petro szenvedte, kinek egy rettenetes ütés bevverte a koponyáját... Másnap reggel a telepesek bejelentették a történeteket a munkácsi főszolgabírószágon, de azóta nem látta őket senki, visszamentek szomorúan oda, ahonnan boldogan eljöttek.”

Az újságírónak az elkeseredett derceni lakosság a következőket nyilatkozta: „...A telepeseknek adott földet éppen a falu legszegényebbjei bérelték. Abból éltek, ami ott termett. A földosztás éppen a legszegényebbeket tette tönkre, tette kenyértelessé, mert kivette kezükből a bérelt földet, a megélhetésüket.” A szomorú események után kint járt a faluban a főszolgabíró, aki a következő megjegyzést tette a felháborodott dercenieknek: „Hát régen jobb volt, mikor egy ember kezében

volt minden, hiszen akkor még 163 holdat sem kaptak a földnélküliek?” Erre a kijelentésre a falusiak a következő feleletet adták: „Igenis akkor jobb volt, mert az urasági földet mi műveltük, mi szántottuk, mi vetettük mi arattuk, mi csépeeltük, mint felesek-harmadosak, mint napszámosak és így megvolt a biztos kenyерünk, de ma nincs semmink, nincs munkánk, nincs kenyерünk.” (R. Vozáry, 1926. 11. 07.)

A Beregszásztól délnyugatra fekvő Tiszacsomárhoz tartozó Hedze-pusztán 25 telepesnek 450 kat. hold földet juttattak. A hatóságok a kolónia létesítése után három osztállyal cseh tannyelvű iskolát szerveztek a községben. (Botlik, 2000, 181. old.)

Az 1927-ben fennálló nyolc kolónián kívül további három létesítését tervezték a csehszlovák hatóságok. A kilencediket a Bótrággal szomszédos Beregsomban. Somhoz tarozott ekkor a Braun-tanya, amely körül 1000 kat. holdat jelöltek ki erre a célra. *Beregsomtelep*, vagy *Somi-kolónia*, egyes forrásokban *Vadas-tanya* néven jött létre a korábbi Lónyai-birtokból, ahová a cseh kolonisták mellé verhovinai ruszinokat is hoztak. A telepesek gyermekei számára egy-egy cseh, illetve ruszin tannyelvű iskolát nyitottak.

A Somi-tanya 1921-től létezik, ugyanis ekkor érkezett a községbe 3 verhovinai család. Itt kértek letelepedési engedélyt, és házat építettek Som községétől 1 km-re, merthogy a közelebbi telkek magántulajdonban voltak, a településen belül pedig nem volt eladó ház. A családok itt építkeztek és alkották meg a mai „tanya” elődjét.

A tizedik kolóniát 500 kat. holdon alakították ki az ungvári járási, magyarlakta Kisgejőc községtől délnyugatra *Jásztrebszkij* néven. Ma hivatalosan Oroszgejőc a neve a volt cseh kolóniának, *Orosztelep* néven is ismert, a környék magyarsága azonban *Sasfalvak*ként említi.

A tizenegyedik kolónia 1400 kat. holdon jött létre a Vetzler-birtokon, de arról nincs pontos adat, hogy melyik településhez tartozott. Ezt a kolóniát valószínűleg a Szernye-mocsártól északnyugatra, a Rafajnaújfalú–Szernye–Izsnyéte falvak háromszögében létesítették. 1927 után Rafajnaújfaluban cseh telepeseket juttattak földhöz, akik szintén különböző kedvezményeket kaptak, gyermekeik számára pedig cseh tannyelvű elemi iskolát indítottak.

A kolonizáció újabb hulláma

Az 1920-as évek végétől újabb legionárius, illetve cseh–morva telepeket hoztak létre Bátyútól keletre, Izsnyéte környékén, illetve Szernyén, valamint az ugocsai Nevetlenfaluban. A cseh kolóniakon kívül a hegyvidékről lehívott ruszinoknak is létesítettek kolóniakat. A csehszlovák hatalom előszeretettel használta fel a magyar etnikai terület megbontására, az asszimilációs folyamatok elindítására a hegyvidéki ruszinokat. 1927-től telepítettek a cseh hatóságok ruszinokat Csap közelében, az egykori uradalmi Szalánci-tanyára, amely *Cservona* néven kisközséggé fejlődött. A Beregszász melletti uradalmi Tasnád-tanyára az 1920-as években hoztak ruszinokat, ahol a cseh hatalom ruszin tanodát is létesített. Napjainkra szintén

kis településsé fejlődött *Tasnád* néven. A Nagyszőlős közelében fekvő Verbóc határában 1923-ban jött létre a *Verbóc-kolónia* vagy *Új-Verbóc* a cseh földreform által kisajátított földeken. A település neve 1946-tól *Puskino*. Ekkortájt létesítették Akli közelében a *Ruszin-telepet*, amelyet 1946-ban *Újaklinak* kereszteltek át, de *Akltitanyaként* is ismert. (Botlik, 2000, 182–185. old.)

A csehszlovák hatalom a földreform mellett a magyarság anyanyelvi iskoláinak, illetve oktatásának korlátozását tartotta hatékony módszernek az asszimilációs folyamatok beindítására. Ezért számos, döntően magyarlakta településen a cseh iskolák mellett ruszin tannyelvű iskolákat nyitottak. (Botlik–Dupka, 1991, 78. old.) Cseh tannyelvű iskolák működtek az alábbi magyarlakta településeken: Macsola, Mezőkaszony, Nagyberég, Nagybéány, Rafajnaújfalu, Szernye, Csepe, Feketeadó, Tiszaújlak, valamint a felső-Tisza-vidéki Nagybocksó. (Botlik, 2000, 185. old.)

A csaknem két évtizeden át tartó kárpátaljai földreform nemcsak a korábbi birtokszerkezetet bontotta meg, hanem az elbocsátott mezőgazdasági munkások és uradalmi cselédek sokaságát tette munkanélkülivé. E falusi és pusztai földmunkások nagy része munkát keresve a városokba tódult, amelyek azonban nem tudták felszívni a növekvő tömeget. Ez lett közvetlen oka a kárpátaljai városokban a két világháború között kialakult nagy lakásínségnek.

A csehszlovák éra után

Az 1938. november 2-i bécsi döntés értelmében Csehszlovákiától visszacsatolták Kárpátalja déli, tiszaháti magyarlakta sávját.

Az 1944 végéig tartó újbóli magyar korszak végén ismét bekövetkezett a kárpátaljai magyarság történetében egy sorsformáló esemény: 1944. szeptember 27-én a szovjet hadsereg betört Kárpátalja területére a Tatár-hágónál.

Az 1938. november 2-i bécsi döntés után a cseh telepesek visszaköltöztek Csehországba. 1945-től a szovjet hatóságok ruszinokat telepítettek a birtokaikat elhagyó cseh és szlovák kolonisták helyére, sőt újabb magyarlakta falvakban folytatták a csehszlovák gyakorlatot a magyar települések etnikai megbontására. A cél változatlan volt: a csehek által megkezdett betelepítések folytatásával éket verni a magyarság zárt soraiba vidékünkön. Mindez együtt járt az itt élő magyarság gazdasági, politikai és kulturális diszkriminációjával. A megszálló szovjet hatóságok állandósították a proletárdiktatúrát, a terrort. Bűnösnek számított mindenki, aki a „magyarok alatt” bármilyen állami, hivatali, egyházi tisztséget töltött be.

Az 1945 tavaszán megkezdett új földosztás során a magyarság nagy részét ismét kisémmizték, az államosított földeken pedig azonnal szovhozokat, állami gazdaságokat szerveztek. A szovjet rendszer nem csupán a földet államosította, hanem a lakóházakat és a háztáji földeket is. Az 1947-ig tartó földreform keretében több ezer ukrán családot telepítettek magyarlakta területekre. Ungvár, Beregszász és Nagyszőlős környékén új ukrán telepes falvakat létesítettek, illetve a csehek által alapított és az újbóli magyar korszak miatt elhagyott legionárius kolóniákat népesítették be újra. Ilyen falvak például: Nagybakta, Oroszgejőc, Cservona, Dimicsó, Kisbakos, Danilivka, Újakli, Puskino. A betelepítések az 1950–1960-as

években is folytatódtak. Sok ruszin család települt át magyar közegbe a Mizshirjai járásból, ugyanis a Tereblja–Rika vízerőmű építésekor több hegyvidéki falut felszámoltak.

NAGY ANITA

Felhasznált irodalom

1. Balogh Edgár: *Tíz nap Szegényországban*. Ruszinszkói Magyar Gazda, 1930., III. évfolyam 13. szám, 1. old.
2. Botlik József–Dupka György: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.
3. Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján*. I. köt., Nyíregyháza, 2005.
4. Botlik József: *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján*. II. köt., Nyíregyháza, 2005.
5. Botlik József: *Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2000.
6. Botlik József–Dupka György: *Ez hát a hon...* Mandátum–Universum, Budapest–Ungvár, 1991.
7. Egry Ferenc: *Ne hagyd a földet*. Ruszinszkói Magyar Gazda, 1926., I. évfolyam 13. szám, 1. old.
8. Egry Ferenc: *Bátyútól Barkaszóig*. Ruszinszkói Magyar Gazda, 1926., I. évfolyam 10. szám, 1. old.
9. Egry Ferenc: *Hogyan hajtják végre a földreformot*. Ruszinszkói Magyar Gazda, 1926., I. évfolyam 10. szám, 5. old.
10. Popély Árpád: *A kolonizáció területi vonatkozásai és etnikai következményei*. Interneten: http://www.foruminst.sk/pub/szemle/2003_2/szemle_2003_2popely.pdf
11. R. Vozáry Aladár: *Játék a tűzzel. Nyílt levél Rozsypal Antal Úrhoz. A koldulásra ítelt derceniek a köztársaság elnökéhez akartak fordulni*. Ruszinszkói Magyar Gazda, 1926., I. évfolyam 16. szám, 4. old.
12. R. Vozáry Aladár: *Ennek nem kellett volna bekövetkeznie...* Ruszinszkói Magyar Gazda, 1926., I. évfolyam 15. szám, 3. old.